

В. І. Ряшко

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету "Львівська політехніка",
доцент кафедри історії держави і права,
канд. іст. наук, доц.

О. В. Ряшко

Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики,
канд. юрид наук, доц.

НАСИЛЬСТВО В ПОЛІТИЦІ І ПРАКТИЦІ СТАЛІНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

© Ряшко В. І., Ряшко О. В., 2015

Проаналізовано проблему насильства в політиці і практиці сталінського тоталітарного режиму, сутність якої полягає в фізичному знищенні та морально-психологічному пригнобленні і підкоренні всіх громадян держави. Ефективним методом реалізації цього політичного курсу партії більшовиків на чолі зі Сталіним була політика насильства, репресій, терору і страху, безправність людини перед тоталітарною владою.

Вся ідеологія, політика і практика сталінського тоталітарного режиму за своєю сутністю була антинародною, антиправовою, антигуманною, в основі якої було насильство, репресії, ігнорування режимом прав і свобод людини.

Ключові слова: народ, політика, право, свобода, практика, насильство, тоталітаризм, терор, репресії, репресивно-каральні органи, ворог народу.

В. І. Ряшко, О. В. Ряшко

НАСИЛИЕ В ПОЛИТИКЕ И ПРАКТИКЕ СТАЛИНСКОГО ТОТАЛИТАРНОГО РЕЖИМА (ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)

Анализируется проблема насилия в политике и практике сталинского тоталитарного режима, сущность которой заключается в физическом уничтожении и морально-психологическом угнетении и подчинении всех граждан государства. Эффективным методом реализации этого политического курса партии большевиков во главе со Сталиным было насилие, репрессии, террор и страх, бесправие человека перед тоталитарной властью.

Вся идеология, политика и практика сталинского тоталитарного режима по своей сущности была антинародной, антигуманной, в основе которой было насилие, репрессии, игнорирование режимом прав и свобод человека.

Ключевые слова: народ, политика, право, свобода, практика, насилие, тоталитаризм, террор, репрессии, карательно-репрессивные органы, враг народа.

V. I. Rayhsko, O. V. Rayhsko

VIOLENCE IN THE POLICIES AND PRACTICES OF THE STALINIST TOTALITARIAN REGIME (HISTORICAL AND LEGAL ASPECTS)

The problem of violence in politics and practice of Stalin's totalitarian regime, the gist of which lied in the physical destruction, moral and psychological oppression and conquest of all citizens of the state is analysed.

The effective methods of the implementation of this programme were the politics and practice of violence, repressions, terror and fear, the lack of human's rights before the Soviet authorities.

Key words: people, politics, practice, terror, totalitarianism, repressions, freedom, violence, retaliatory and repressive bodies, enemy of the people.

Постановка проблеми. В історії ХХ ст. відбулося чимало трагічних подій, серед яких знищення мільйонів безвинних людей у Радянському Союзі в 1920–1940 рр. тоталітарною системою, створеною Сталіним. Сучасні історичні, політичні, правові джерела переконливо свідчать, що в результаті політики і практики сталінського тоталітарного режиму із усіх республік СРСР найбільше постраждала Україна. Відомий американський вчений Р.Конквест писав: “ То був апогей “ революції згори”, - так Сталін називав ці події, під час яких він разом зі своїми поплічниками придушував два елементи, що вважалися запеклими ворогами тоталітарного режиму: радянське селянство в цілому та український народ ” [1,с.5].

Сталін і його оточення проводили жорстоку, послідовну політику ліквідації передусім будь якої опозиції, а також всіх тих, хто міг сумніватися щодо правильності генерального курсу партії більшовиків на чолі з її вождем. Будь-яка тоталітарна система може існувати тільки, спираючись на насильство, терор, репресії, страх і обман. Істотним чинником її функціонування виступає ідеологія, витончена пропаганда, яка видає брехню за правду. “Народ , зазначає відомий письменник – публіцист Ф.Моргун, – вихований старшими поколіннями поважати честь, совість і правду, який вірив написаному в газетах чи сказаному по радіо слову, не зміг протистояти тотальній брехні і став жертвою сталінського обману” [2, с. 227–228].

Найсильнішою зброєю Сталіна як диктатора було насильство як система і її основний елемент – терор, який зумів викликати всезагальний панічний страх. “Сталін, – вказує В. Бадрак, – той, хто після приходу до влади партії більшовиків, наказав катувати політичних в'язнів ”.[3,с.207]. Сталін вмів створити атмосферу всезагальної напруги і страху, які ніколи не покидали радянських людей. Він постійно влаштовував вищим партійним керівникам страшні випробування на вірність його ідеям і відданість йому особисто. Прагнення досягти й утримуватися при владі, страх , починаючи від низових партійних керівників і найближчого сталінського оточення, змушувало їх беззастережно виконувати всі вказівки вождя і прославляти його мудре керівництво. Ці та інші чинники створювали атмосферу, в якій панувала політика і практика насильства, терору і геноциду народу.

Стан дослідження. Різні аспекти насильства і репресій у СРСР і в Україні, зокрема, аналізували вітчизняні вчені, серед яких О. Бенько, І. Белебега, І. Білас, С. Білоконь, Б. Дем'яненко, А. Дещина, О. Долженков, С. Дукельський, В. Нікольський, О. Олійник, О. Хлевнюк, В. Ченцов, Ю. Шапавал, М. Шитюк, Б. Ярош, та багато інших. У дослідницьких роботах зарубіжних і вітчизняних вчених і публіцистів розкриваються історичні, соціально-політичні, юридичні, морально-психологічні аспекти цієї проблеми. Це насамперед праці А. Антонова-Овсєєнка, З. Бжезінського, А. Бутенка, М. Джжіласа, А. Зотова, М. Капустіна, Е. Карра, С. Коена, Р. Конквеста, М. Конфімо, Р. Конквеста, В. Кудрявцева, М. Левіна, Р. Медведєва, Дж. Мейса, Е. Радзинського. та ін.

У цьому аспекті відзначимо, що після так званої “хрущовської відлиги” з'явилась численна художня, публіцистична і мемуарна література, в якій розкривались події, пов'язані з культом особи Сталіна і тоталітарною системою в СРСР. Проблема існування сталінізму і тоталітарного режиму, створеного ним, вимагає нових наукових розвідок, виявлення та оцінки нових історичних фактів цієї планетарної трагедії.

Мета дослідження. Аналіз сутності сталінського тоталітарного режиму, його політики і практики. Значення і місце насильства, беззаконня, і репресій у боротьбі з так званими “ ворогами народу “.

Виклад основних положень. Проблема насильства одна з актуальних в історії розвитку і функціонування суспільства. Упродовж усієї історії розвитку філософсько-правової і політичної думки існували різні концепції щодо виникнення і значення цього феномену.

У радянській літературі насильство визначається як застосування тим чи іншим класом (соціальною групою) різних, аж до збройного впливу, форм примусу по відношенню до інших класів (соціальних груп) з метою придбання або збереження економічного і політичного панування, завоювання тих чи інших прав або привілеїв [4, с. 551].

У сучасних вітчизняних джерелах насильство трактується як умисний фізичний чи психологічний “вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду, або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою” [5, с. 68].

Аналізуючи сутність насильства і його соціально-політичні наслідки, Маркс і Енгельс зазначали, що якщо буржуазія під час революції стане застосовувати проти пролетаріату терор, то і пролетаріат має законне право застосувати проти неї свій революційний терор. Як показала історія під час Жовтневої революції і встановлення влади диктатури пролетаріату, більшовики широко застосовували у своїй політиці і практиці насильство і терор. Отже, філософсько-політичні концепції марксизму в їх ленінській інтерпретації про значення насильства в історії слугували важливою теоретико-методологічною основою політики і практики сталінського тоталітарного режиму в СРСР.

Свого найвищого апогею репресії досягли після таємного наказу за номером 00447, підписаного Сталіним та всіма учасниками політбюро. “ Про операцію по репресуванню колишніх куркулів, злочинців та інших антирадянських елементів “. З метою повного знищення так званих “ворогів народу”, існували плани їх ліквідації. Серед партійно-державного керівництва областей і республік СРСР відбулось змагання хто більше виявить “ ворогів народу”. Деякі керівники доповідали, що “ виявили ворогів народу” на 200, а то і на 500 відсотків. За цією логікою, практично вся країна стала антиправовим полем, де будь-який громадянин тільки за підозрою щодо нелояльності до режиму міг потрапити за ґрати. На одній з нарад “ нарком внутрішніх справ СРСР, М. Єжов поставив завдання перед працівниками НКВС, “ Зі всією революційною ненавистю ми повинні знищувати “ ворогів народу “. Можливо, певна кількість невиних людей теж буде знищена, але це не страшно, якщо під час операції “ зайва тисяча буде розстріляна “.

На запитання, як бути з заарештованими літніми людьми, Єжов відповів: “ Якщо тримається на ногах, - стріляй “ [6, с.224].

Єжов не тільки постійно погрожував начальникам, які проявляли сумнів в наявності такої кількості ворогів, але суворо карав за нерозторопність і недостатнє завзяття та пильність. Чекіст, проголошував Єжов, насамперед повинен керуватися не кримінальним кодексом, а революційною і пролетарською ненавистю до класових ворогів. Відомо що така формула “звільнила багатьох працівників органів внутрішніх справ від моральних мук сумління”.

Обстановка масової шпигуноманії і доносів з викриття ворогів стає масовою психічною хворобою. Наприклад, під керівництвом наркома НКВС України І. Леплевського було сфабриковано справу про “антирадянський закат” НКВС УРСР на чолі з наркомом Балицьким. Він і його заступники в 1937 р. були розстріляні. У 1938 р. новий нарком внутрішніх справ УРСР О. Успенський викриває “антирадянський закат” УРСР на чолі з наркомом Леплевським, а з грудня 1938 р. тимчасово виконуючий обов’язки наркома внутрішніх справ лейтенант державної безпеки А. Кобулов почне викривати “антирадянський” закат в НКВС в УРСР на чолі з наркомом Успенським[7,с.21].

У програмі будівництва соціалізму і комунізму центральну функцію виконували індустріалізація і колективізація сільського господарства. Остання фактично означала закріпачення селян. Зрозуміло, що українські селяни неохоче вступали в колгоспи і сталінське керівництво цю проблему вирішувало “революційними” насильницькими методами. У центрі цієї акції проголошувалась боротьба з куркулями і практично ліквідація цих заможних селян як ворожого класу.

Їх поділяли на три категорії. Перша – “контрреволюційний куркульський актив”. Їх направляли в табори або під розстріл, членів сімей виселяли у віддалені райони. Друга категорія – багаті. Їх виселяли у віддалені неродючі райони. Третя категорія – ті, хто володів незначними господарствами. Їх виселяли за межі колгоспів.

“По всій країні, – писав Е.Радзинський, – під плач і сльози жінок саджали на підводи нещасних і під надзором ГПУ рухалися підводи із рідного села. Люди оглядалися на пусті хати, де жили із віку у вік їх сім’ї. У пустих хатах вили собаки...”[8, с.313].

Так, в північні райони було виселено понад 50000 куркульських сімей. Крайком партії заявив, що він готовий прийняти тільки 20000. Бараки (без тепла і світла) були ще не готові. Сталін відповів: “ЦК не може погодитися з таким рішенням. На північ йшли нескінченні потяги. В теплушках для тварин везли селян”. [8, с.314]

З глибоким співчуттям і болем описує В. Барка муки і фізичні страждання селян, яких виселяли і везли практично в необжиті пустелі Північного і Далекого Сходу Росії. “ Міліція і чини ОГПУ викидали голодуючих з вагонів на сніг: всіх, хто надіявся здобути в Росії трохи харчу для своїх помираючих родин ”[9, с.4]. Мільйони колишніх чесних і роботящих українських селян в період колективізації і штучно створеного Голодомору гинули і в дорозі, і в місцях постійного поселення.

Антигуманність тоталітарної системи полягала ще й в тому, що вона жорстко карала “відхід від накресленої зверху” генеральної лінії (тобто вказівок Сталіна). “Ворогом народу є не лише той, – говорив Сталін, – хто здійснює акти саботажу, але й той, хто сумнівається в правильності партійної лінії”. [10, с. 43].

Тих, хто ставив під сумнів політичну програму Сталіна, або відкрито критикував його лінію, вождь “ розцінював як ворогів і зараховував в чорний список, прирікаючи в майбутньому на фізичне знищення. Він відправляв в лагерь, застінки в’язниць і просто під кулі радянської інквізиції тисячі, десятки тисяч людей. По прямих наказах і негласних розпорядженнях Сталіна, – пише В. Бадрак, – народ строєм крокував назустріч смерті. Сталін вміло створив атмосферу всезагальної напруги і ніколи не покидав СРСР страху” [3, с.209].

Перед західними демократичними країнами Сталін всіляко маскував сутність своєї політики і практики, видавав себе за поборника демократії, прав і свободи громадян. Так наприклад, 29 липня 1934 р. на зустрічі зі Сталіном відомий англійський письменник Д.Уельс висунув аргументи, в яких піддав сумніву існування демократії, прав і свобод у СРСР. Сталін суперечить і формулює свої аргументи, які по своїй суті були “брехливими”. “Ви помиляєтесь, – говорить він, – соціалістичне суспільство єдина міцна гарантія охорони інтересів особистості,...якщо ви думаєте, що комуністи люблять насильство, це не так. Вони б із задоволенням відмовилися від методу насильства, якщо б панівні класи погодилися вступити місце робітничому класу”[11, с. 423]. Відомо, що у цей час ніяких панівних класів в СРСР не існувало, а відносно прав і свобод, то їх тільки декларували. Так у своєму посланні Черчіллю Сталін так пояснював боротьбу радянської влади з куркулями, яка по суті була антигуманною і насильницькою: “Селяни виганяли куркулів із землі, розкуркулювали їх, забирали в них худобу й реманент і просили Радянську владу заарештувати й заслати куркулів.”

Страшений голод 1932–1933 рр. в Україні та ще в декотрих місцевостях Радянського Союзу був спланований і організованим Сталінським керівництвом. Його мета, вказує В. Барка, – “підри-зати непокірне селянство, першою чергою – українське.”[9, с.3].

За підрахунками “Голодомор поглинув на Україні понад 7 мільйонів, майже виключно селян. Довгими роками всякі спомини про нього були під найсуворішою забороною.”[9, с.3].

Добре відомо, що серед західних політичних, громадських діячів, письменників було багато вчених, які співчували жертвам Голодомору, разом з тим були і такі, що підтримували політику радянського уряду. У цьому аспекті цікавий приклад наводить Р. Конквест. Під час колективізації до України приїхала американська комуністка А. Стронг, яка і була присутня на зборах, де засуджували куркулів. Ось, що вона писала в американських газетах:

“Збори, на яких я була присутня, набагато поважніші та законніші...ніж будь-який судовий процес в Америці”[1, с.349]. Подібні заяви не відповідали дійсності, навпаки вони дезорієнтували громадськість західних країн.

Хто ж насправді був Сталін як особистість? Більше тридцяти років керував великою державою. Це була людина, для якої влада була єдиною цінністю і котрий для зміцнення своїх позицій створив і активно використовував машину для знищення людей. Це був великий злочинець, що проводив в окремо взятій і відгородженій від всього світу країні геноцид проти власного народу. Сама система існувала на тотальному безжалісному знищенні мільйонів радянських людей. Яскравим свідченням цього є Голодомор – акція, яку свідомо спланував сталінський режим. Це злочин, який немає аналогів в історії.

Висновки. В історії ХХ ст. було чимало трагічних сторінок, серед яких небувалий в історії народів світу є спланований і добре організований геноцид – насильство і репресії проти власного народу країни, назва якої СРСР. Організатором і керівником цієї трагедії був Сталін. Насильство і репресії сталінського тоталітарного режиму були спрямовані передусім проти тих, хто міг самостійно мислити і ставити під сумнів “геніальні плани вождя”, чий інтелект, освіта, моральні принципи в майбутньому могли стати на перешкоді будівництва “світлого майбутнього”.

Замислюючись над цією трагедією, важко знайти чітку відповідь і нормальне пояснення цьому феномену. Про цей період “сталінського тоталітаризму” і його антиправової, антигуманної сутності написано багато, але, на нашу думку, ця тема ще довго хвилюватиме тих, кому не є байдужим поняття права, свободи людини, її честь і гідність, закріплені не тільки законодавчо, але й забезпечені реально. Вивчення та аналіз історичного минулого і особливо сутності тоталітарного режиму, який міг існувати тільки на базі насильства, репресій і терору, ігноруванні прав і свобод громадян, дає підстави для кращого розуміння процесів і явищ, що відбуваються у всьому світі, боротьби за збереження національно – патріотичних і гуманістичних цінностей, розширення та зміцнення прав і свобод людини і громадянина України.

1. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест; Пер. з англ. – К.: Либідь, 1993. – 384 с. 2. Моргун Ф. Т Сталінсько – гітлерівський геноцид українського народу. Факти і наслідки / Ф. Т. Моргун. – Полтава : Дивосвіт, 2008. – 352 с. 3. Бадрак В. В Стратегии злых гениев: Апология деструктивных мотиваций В. В. Бадрак. – Харьков: Фолио, 2010. – 412 с. 4. Философская энциклопедия. Гл. ред. Ф. В. Константинов. – М.: Советская энциклопедия, 1964. Т.6 – 594 с. 5. Юридична енциклопедія: В 6т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемиченко (голов. редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл. 1998. – Т.4 – 2002. – 720с. 6. Ряшко В. І Теоретичні питання логіки в професійній діяльності юриста / В. І. Ряшко, О. В. Ряшко // навч. посібник. – Львів: Держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. – 452 с. 7. Довбня О. Масові репресії в органах НКВС УРСР у другій половині 30 – х рр. ХХ століття / О. Довбня, О. Шармар // Міліція України. – 2008. – № 1. – С. 20–22. 8. Радзинський, Эдвард. Сталин / Эдвард Радзинский. – М.: АСТ, Москва, 2007. – 750 с. 9. Барка Василь. Жовтий князь / Василь Барка. – К.: Школа, 2007. – 251с. 10. Ряшко В. І Органи НКВС СРСР в репресивно-каральних операціях в 1937 – 1938 рр. (історико-правовий аспект) / В. І. Ряшко // Історія міліції України: минуле і сучасне. – м. Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут Льв ДУВС. Науково практ. конфер., 2009. – 15 – 16 травня. – С. 36–46. 11. Ряшко В. І. Логіка: навч. посібник / В. І. Ряшко. – Вид. доп. і переробл. – Львів: ННПП, 2014. – 328 с.